

Een gevelteken als bodemvondst

Dr. Everhard Jans

Veel is er geschreven over de ruïne van het kasteel de Nettelhorst, altijd nog in bezit van het landgoed Twickel in het Twentse Delden. Ook tekenaars als de fameuze topografische tekenaar Jan de Beijer streken daar in de achttiende eeuw neer om de toenmalige bouwkundige toestand te tekenen.

Jan de Beijer stond bekend om zijn precisie bij het afbeelden van een bouwwerk. Hij schetste in 1743 twee bouwhuizen met grote tentdaken van pannen op het voorterrein.

In 1760 was het huis Nettelhorst geheel verbouwd en gerestaureerd. Men kon na deze verbouwing via een brug op een ruim voorplein komen, de buitenplaats, waarbij aan de linkerzijde een bouwhuis stond dat het koetshuis genoemd werd. Ter rechterzijde bevond zich een schuur. Uit 1834 is bekend, dat toen de schuur bij het kasteel werd afgebroken en de brug gerepareerd werd. Timmerman W. Buerink zorgde in 1834 voor reparatie van de beide bruggen. Verder vermeldt H.J. Hiddink dat op de binnenplaats een soort schuur stond, waarschijnlijk voor het opbergen van allerlei zaken, zoals turf. Dit schuurtje is ook aangegeven op de oudste kadastrale kaart uit 1832.¹⁾

Bodemvondst

In dit verband gaat het om een vondst uit de gracht, die plaatsvond in 1992, tijdens opruimwerkzaamheden in 1992 door vrijwilligers van het Historisch Genoot-

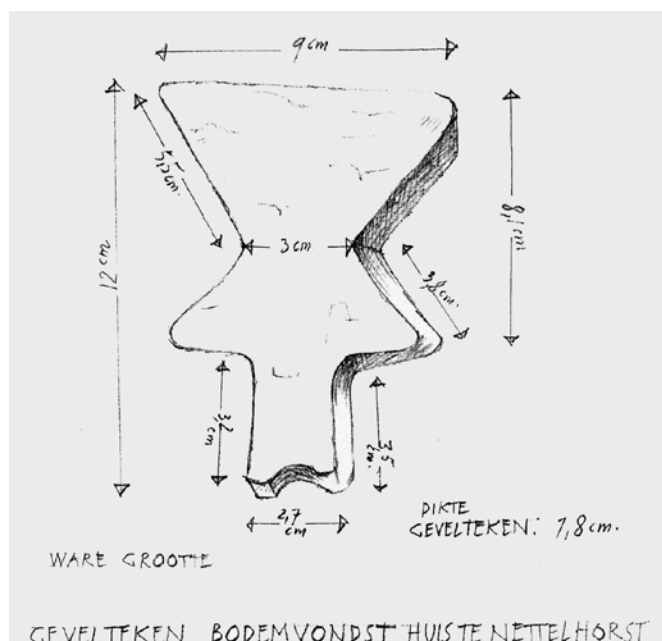
schap uit Lochem. Er werd een houten uitgezaagd voorwerp uit de gracht van de Nettelhorst geborgen, dat kletsnat was en eerst zorgvuldig gedroogd diende te worden. Het bevindt zich nu in een vitrine van het documentatiecentrum en bibliotheek aan de Koedijk 56 te Lochem. Het kan niets anders zijn dan een gevelteken, afkomstig van één van de verdwenen schuren van het kasteelterrein²⁾. Het is 12 cm. hoog en 9 cm. breed. Een zandloperachtige vorm is het kerngedeelte, waaronder in de middenas een slanker uiteinde met een breedte van 2,7 cm. te zien is. De lengte van dit uiteinde is 3,5 cm. De “zandloper”, eigenlijk donderbezem, is aan de bovenzijde 9 cm. breed, de insnoering is in het midden 3 cm. De dikte van het gevelteken, dat duidelijk met de donderbezem naar boven is toegepast op een van de schuren, bedraagt 1,8 cm. De schuur heeft dan wel houten topgevels van staande planken gehad, want er mankeert een langer stuk voor bevestiging tussen de houten windveren. (Vergelijk het afgebeelde gevelteken uit Haarle, tekening Jan Jans).

Het gevelteken is duidelijk uit de kern van een boom gezaagd, dit is te zien aan de ringen. Beneden eindigt het smalle deel in een halfrond, waarschijnlijk een fragment van een cirkel.

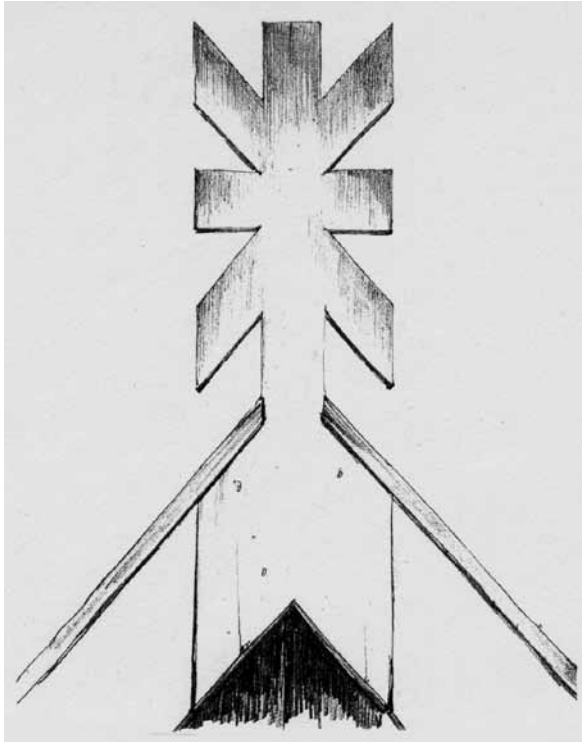
Het voorwerp kan uit de achttiende of negentiende eeuw dateren, door de strakke, symmetrische vormtaal.

Vormgeving als donderbezem

Als Twentenaar herken ik de zandloperachtige hoofdvorm als donderbezemmotief. Met name in het noordoosten van Twente, maar ook uit het Achterhoekse Rekken zijn donderbezems als gevelteken bekend. De oudste gevelsteen van boerderij Oldhuis-Sanderink in De Lutte bevat de uitgebeitelde tekst: “De Heer bewaar dit Huis voor tover, donder, bliksem en gedruis³⁾”. Veel niendeuropscriften uit Oost-Nederland hebben een verwante strekking: De zegen van God vragen tegen brandgevaar. Zo had een boer uit het oosten van Twente een stenen beitelje op zijn varkenshok liggen, als geluks- en vruchtbaarheidssymbool voor het gedijen van zijn zwijnen⁴⁾. Prehistorische bodemvondsten dienden in Twente als voorbehoedsmiddel tegen blikseminslag, zoals hamers, beitels en stenen beitels. De grote Twentse

tekening auteur: gevelteken uit de gracht van de Nettelhorst, 6 november 2008

Donderbezem als gevelteken op boerderij Vleerbos in Haarle, gem. Tubbergen, periode 1850-1900, tekening architect Jan Jans

volkskundige J.J. van Deinse vertelt over zijn ervaringen⁵). Al met al is deze houten donderbezem uit de Nettelhorst een boeiend en enigszins mysterieus voorwerp, dat gelukkig voor het nageslacht bewaard is gebleven. Of we een direct contact moeten zien met de dondergod Donar is niet geheel duidelijk. In westelijk Munsterland kennen we de donderbezem ook als ingemetseld motief naast de niendeur, maar ook in de stadsmuur van Elburg is het te vinden.

Noten

1 H.J. Hiddink, *De Nettelhorst tussen 1834 en 1875, De laatste loodjes... Een nieuw begin?*, p. 5, 13 en 57, plus bijlage 6. Zie ook: RAAP-rapport 1186, *Huis de Nettelhorst, gemeente Lochem, Archeologisch vooronderzoek en bureaubouwhistorisch en inventariserend veldonderzoek*.

2 Hiddink o.c., p. 5 en 13.

3 E. en J. Jans, *Gevel- en stiepeltekens in Oost-Nederland*, Enschede 1974, p. 13-23; met name afb. p. 17: Donderbezem als gevelteken op boerderij Vleerbos in Haarle, gem. Tubbergen, maalkruisvorm, tekening J. Jans 1961.

4 E. en J. Jans 1974, p. 14.

5 J.J. van Deinse, "Over donderstenen en bijgeloof", in: *Uit het land van katoen en beide*, Enschede 1925, p. 102-112. Vgl. ook: Donderbezem, in: K. ter Laan, *Folklore en volkswijsbeden in Nederland en Vlaanderen*, Utrecht 2005, p. 88.

Genealogische dag in Harfsen

Zaterdag 9 mei 2009 organiseert de Werkgroep Genealogie van de Oudheidkundige vereniging "De Elf Marken" te Gorssel haar

vijftiende Genealogische dag in "Ons Gebouw", Sporkehout 4 te Harfsen

Deze dag begint 's morgens om 10.00 uur en duurt tot ongeveer 16.00 uur

Enkele nieuwe standhouders zullen hun collectie laten zien en u komt ook enige vertrouwde gezichten tegen. Al met al zullen zowel voor beginnende genealogen als voor de meer gevorderde genealogen veel nieuwe gegevens te vinden zijn.

Evenals vorig jaar zal er weer één familie centraal staan op deze dag.
Dit jaar zal dat de **familie Wilgenhof** zijn.

*Het belooft een zeer gezellige en interessante dag te worden.
Kom en overtuig u.*

Meer informatie over de genealogische dag is te vinden op
www.deelfmarken.nl

Werkgroep Genealogie